

Akvárium

Fenákel Judit regénye

Van Garai Gábornak egy szonettje, amely halakról szól. Halakról, amelyek az akvárium vadregényes tájain „fálnak, fialnak” és „Úgy vélik, ez a művi mély-növényzet / s e félcsöbör víz — a tenger maga.” Fenákel Judit, aki immár nemcsak a szegedi, de az egész magyar prózairodalomnak ígéretes tehetsége, erre a szimbolikára építi első, a *Magvető* gondozásában nemrég megjelent regényét, amelynek szigorú szerkezete mintegy formailag is hangsúlyozza a szűkre szabott világ történéseinek határát. Az elképzelt akvárium-város, Várkony felkapaszkodott újjazdagai azonban csak addig mozognak a Garai-szonett halaihoz hasonló nyugodtsággal, amíg a magyar polgári társadalom ezt a szilárdnak látszó menedékét meg nem rengeti a történelem.

„Az akvárium még megvan, de valahogy bűdösödnek a halak. Nem érzi? Talán eldugult a levegőjárat, vagy nem jutnak friss táplálékhoz — mondja Vilmos a regény hősnőjének, aki így felel: „Éppen erről akartam kérdezni. Maga szerint belülről van a hiba? Én úgy látom, az üveg is töredezik.”

A fordulat évének, 1948 nagy történelmi eseményeinek sajátos vetületei ezek a mondatok. Amint a nagy előd, *Kaffka* Margit a dzsentri-réteg széthullásának pillanatát éri tetten, és ábrázolja egy hasonlóan szűk világot idéző regény hősnőjének életében, ahogy *Kosztolányi* Dezső és *Móricz* Zsigmond más és más aspektusból, de egyöntetűen fullasztónak festi a kisvárosokba szorult polgárság életét, Fenákel Judit már e polgárság széthullásának tanúja. A felszabadulás utáni történelmi időszak ábrázolása irodalmunkban általában véve még nem mondható teljesnek, ezért jelentett különösen nehéz írói feladatot. Az *Akvárium* azért jó regény, mert ennek a feladatnak úgy felel meg, hogy a történelmi folyamatot nem kívülről, hanem egy sajátos réteg, az újjazdagok csoportjából belülről láttatja, de e rétegtől „elidegenülő” hősnőjének szemével ítéli és ítélte meg. Művészi egységének alapja az az írói felfedezés, hogy a régi réteg funkcióit felnyomulva betöltő átmeneti csoport időlegességénél és felületességénél fogva pontosabban mutatja azokat a jegyeket, amelyekkel összegezzük jellemezni lehet a polgári létformát, s ennek a célnak érdekében e létforma bezártságát mintegy kivételesen a világba, alkotja meg az „akváriumot”.

A regény szerkesztileg is ezt a zárttságot hangsúlyozza. A regénybeli jelen valóságos gyászszertartás és a város fölött mondott kettős gyászbeszéde ad keretet a visszaemlékezésekhez, amelyeket a múlttal való találkozás ihlet. Az első fejezet a kamaszhősnő, Gabi sétatájjal indul és átmegegy a bakfis kor zűrzavarokkal teli éveinek leírásába, amelyeket a múlttal való találkozás ihlet. Az első fejezet a kamaszhősnő, Gabi sétatájjal indul és átmegegy a bakfis kor zűrzavarokkal teli éveinek leírásába, amelyeket a múlttal való találkozás ihlet. Az első fejezet a kamaszhősnő, Gabi sétatájjal indul és átmegegy a bakfis kor zűrzavarokkal teli éveinek leírásába, amelyeket a múlttal való találkozás ihlet.

A várossal való újbóli találkozásra vonatkozó fejezeteket Gabi élete kapcsolja egésszé. A „szépaszszony” anya árnyékában, az akváriumon belül is a kisebbségi érzések, lefojtottságok újabb akváriumában vergődő bakfis napjaink egyik legszebben ábrázolt hőse. Nyugodtan lehet a hős szót használni abban az értelemben, hogy Gabi a regény egyetlen szereplője, aki képes önmaga egyéniségét kiszabadítani a konvenciók és előítéletek súlya alól, akikben egy új, más típusú, nő rejtőzik. Ez állítja szembe anyjával, Máriával, aki egyéniségét mindig csak valami férfi mellett tudja megtalálni, Mártával, aki kényelemből eltűri, hogy férje szeretőket tartson. Ezzel mutat túl az egyetlen szimpatikus férfialakon, Vilmoson, az egyetemistán, aki látja az akvárium piszkos törvényeit, de kiegyezik velük. Gabi a szabaduláshoz Verában, Kerpel volt titkárnőjében és Annusban, a cseledből ápolónővé emelkedett öreglányban látja a példát: „Gabit hisztériás düh fogta el odafent. Hát mindenki megszabadul tőlük, mindenki lerázhatja őket, csak én...” Szinte rögeszmésen gondolt a szabadulásra. Ez a lázadás magányos, odáig terjed csak, hogy Gabi leereszteti kislányosan rövid szoknyáit. A szabadulást ténylegesen az államosítás jelenti, mely félrelöki útjából a Kerpeleket és Szebeniket.

A társadalom hirtelen támadt és hirtelen süllyesztőbe tűnt rétegének képviselői olyan pánikszzerűen hagyják el Várkonyt, hogy eszükbe se jut ítéletet mondani róla. Csak amikor a széthullott család utolsó, városban maradt tagjának, a 90 éves nagymamának temetése után a vonatra várakoznak, akkor mondja ki a szürkévő és jelentéktelenné süllyedt Kerpel Andor mindegyikük véleményeként: „Valahogy megcsúnyult ez a város.” Így hangzik el a temetési beszéd az akvárium-város, bálók, estélyek és a piroskupolás ház fölött. Akik együtt kimondják, türelmetlenül várják a vonatot, hogy tovább vigye őket a hirtelen megcsúnyult emlékektől. De nem ez az igazi nekrológ. Kerpelek nem tudja, nem tudhatják, hogy nem a város volt az igazi akvárium, hogy kiszabadulva a szűk falak közül ugyanolyan világba sültek vissza, amely egyelőre tengernek tűnik. Őket a történelem csupán tovább taszította, de meg nem változtatta: a halak azon fajtájába tartoznak, melyek öntudatlanul is megkeresik maguknak az akváriumot.

A város feletti igazi gyászszertartást Gabi végzi el: „A tündérpalota ízléstelen újjazdag ház, a vörös fasor mutatók vidéki utca, a narancstorta agyoncukrozott vásári sütemény. Ezek az emlékek nem bántanak többé.” Amikor a túlélésített narancstortából még egyet rendel, hogy elég legyen belőle az egész életére, akkor törnek szét igazából az üvegfalak, akkor szabadul meg végképp régi önmagától. Nevetése már a felnőtté, aki a fullasztó gyermekkorából fellelegezve lép ki a megtisztult világba.

VERESS MIKLÓS

Dénes Géza

Udvarolnak a kislányomnak

EGÉSZ DÉLELŐTT forrt a hőség a levegő, hogy be kellett már húzódni a hűvös szobába, de most délutánra végre szembenéztem vele a szobaablakban egy nagy fekete felhő. Arról Tokaj felől húzódik egyenesen felém. A szikrázó nap elé ér. Már érzik is a közelgő vihar szele. A fekete eget tüzes nyílak szaggatják, nyomukban morgás, mint ha mázsás kőveket görgetnének le a tokaji hegyről.

Most akkorát dörög, hogy feljedelek, s ebben a pillanatban valaki megérinti a vállamat. Hát a kislányom néz rám sápadtan. Tizenhárom éves még csak, nem csoda, ha megrázza érzékeny kis lelkét a természet viadala. Átölelem, magamhoz húzom:

— Ne félj, kicsikém!
— Egy csöppet sem félek. De most nem erről van szó, apu — mondja —, hanem arról, hogy... moziba szeretnék menni.

— Moziba? Ilyen időben? Hát nem félsz?

— Ugyan mitől? A negatív és pozitív elektromos töltések kislésésétől? Különbözik sűrűn vannak trafók az utcán, azok megvédnek.

A kormos ég mintha megrepedni akarna, vakító fénycsik cikázik rajta végig, nyomában csattanás. Ölelő karom szinte lezuhan kislányomról:

— Sohova nem mehetsz. Szó sem lehet róla!

— De apu...

— Semmi de... Majd elmész a vihar után, az esti előadásra.

— Most... most szeretnék... nagyon szeretnék.

S pityergőre fogja.

— Ejnye, hát neked nem használ a Makarenko-féle szép szó?

Azzal simítanám nyakon, de kiszalad a szobából.

AZ ESŐ MEGERED. Az ablak üvegén ömlik a víz. Az utca kihalt, mindenki ereszt alá húzódik ilyen ítéletidőben.

Kinézek a konyhába, ahol szósze kis asszonykám húst darál. De egyedül van. Mikor a gyerek felől érdeklődöm, csak annyit válaszol:

— Hát nincs veled a szobában?

Átkutatom a lakás minden sarkát, de kislányom nincs sehol. Kalapot, esőkabátot kapok magamra, kiszaladok az utcára a szakadó esőben. A szomszédokhoz rontok be. De se Borsi Ilicéknél nincs, se Oláh Krisztináéknál. Mikor aztán csurom vizesen, lihegve visszatérek, feleségem kétségbeesve kinyitja a szekrény ajtaját és belülré mutat:

— Látod? Eltűnt az esernyőm, a fekete túsarkú cipőm, meg a retikülöm... Agyonütöm azt a gyereket, ha hazajön.

S ebben a pillanatban ott táncol a szekrény ajtaján a vízcseppekről rávetődő drága napfény. De ahogy bemosolyog az ablakon, mintha ő is engem vádolna a gyerektől. Igen, megyek, máris utánanézek a dolognak. Mert tényleg, miért volt olyan sürgős az a mozi? Este nem ugyanazt a filmet adják? S miért öltözködött ki az anyja círaságában, mint egy vihar-madár? Pedig nem rossz gyerek. Csak történelemből kapott négyest, a többi mind ötös volt.

Megyek, sietek. Ahogy a mozi elé érek, éppen ömlik ki a tömeg az ajtókon. A járdán már nem férnek, hát kimennek a sima betonútra. És megpillantom én a tömeg között túsarkú cipőben bukdácsolva. Hóna alatt egy nagy retiküllel, feje fölött esernyővel az én kislányomat. De nem egyedül jön: fiúval. A hetedik Anca Gyuri lépdel mellette. Odakiáltok:

— Gyere csak ide!

Erre a fiú figyel fel és lépdel felém elszántan:

— Hozzad nem szoltam kiskomám, te menj az anyád szoknyája mellé.

Azzal megfogom sápadtan remegő kislányom kezét és viszem hazafelé. Az önkiszolgáló bolt előtt gyerekek jönnek vigyorogva. Az osztálytársai. Látom, mindnek ott a szemében a nagy dolog: „Kati fiúval volt moziban, s most jaj neki, mert érte jött az apukája”. Mondom is a kislányomnak, hogy milyen nagy szegény ez, mire még job-

ban elpirul. De ahogy ránézek, mégis megsajnálom. Hiszen mi történt? Ártatlan gyermek kíváncsiság még az ilyen udvaroltatás.

Az anyja azonban nem így fogja fel a kérdést. Nekiesik otthon, persze erős, döfködő szóval, hogy mi baj lehet abból, ha egy lány egy fiúval van. Nem gyerekjáték. Igen korszerű, igen tetszetős előadást tart neki. A gyerek meg csak hűledez. Hogy ő nem azért ment vele moziba, hanem hát... őt forintot megtakarított, mert annyi a jegy ára, amit a fiú fizetett, meg aztán... de csak irul-pirul. S végül kiböki:

— Anca Gyuri azt mondta, hogy én vagyok az osztályban a legszebb.

— Azt csak mondja, kislányom — magyarázom. — Hej, én is mennyit hazudtam a lányoknak. Az egyik kis penészvirágot Szépek Szépének hívtam. Volt egy kis kőverke, annak meg így susogtam, mikor a szemébe néztem: — Oh, Gizike, maga Világszép Nádszálkisaszony. — A múltkoriban találkoztam vele. Már asszony, persze. Biztosan mázsán felel van. S meglátod kislányom, ha nem állsz ezzel a fiúval szoba, pár nap múlva otthagy téged és másnak udvarol.

Kislányom nagyokat nevet könnyei mögött a Világszép Nádszálkisaszonynak. Akkor nekibuzdul, kinyitja kis asztalának fiókját, kutat benne. Kivesz belőle egy marék levelet, meg egy fényképet. Anca Gyuri mosolyog a képen apró kölyk-szemével. Könnyes szemmel odaviszi az anyjának, nyújtja neki:

— Dobd anyukám az egészét a tűzbe. Ígérem, fél-évre kijavítom történelemből a négyeseket.

KÉT HÉT SE telik bele, egy vasárnap rohan haza az én kislányom. Az egész forró nyári nap ott mosolyog az arcán, amikor messziről kiáltja:

— Apukám! Anyukám! Anca Gyuri Kápap Icéval volt máma moziban.

Pete Anna

Ki őrzi meg

Ki őrzi meg
e tikkadt este mását,
árny-tömbjei
s-hasem ismétlődő
'vonulását?

Ki mondja el
az öröm özfutását,
a düh delét?
Ki őrzi meg önmagunk
légi mását?

Mi elmegyünk,
tűzhelyeink kihunynak,
s álmunk felett
értetlen, új világot bont
egy új nap.

Kassai Kelemen János

Virágok tere

Lobog a nap máglyája
ömlik a hő
a szürke köveken
lobognak
a fahasábként
egymásra dobált
szuvas házak

Virágok tere
hűt-e
föltakarít-e
az éjszaka
teremthet-e rendet
zűrzavarokban
kisöpri-e
bódéid közül
a rothadt gyümölcsöt
a légy-lepett dinnyehéjat
az alkudozást

Virágok tere
egy kupacba
gyűjti-e egyszer
éveidet az idő
fölmutatja-e
prostituáltjaidnak
alkuszaidnak
a lappangó hamut

Az a rég elporladt máglya
lobog köveiden
olvad az ég
lilán csorog
Giordano fekete csuklyáján
[végig]

Virágok tere
fölmutatod-e
inkvizitoraidnak
azt a fekete
kemény arcot

Ömlik a hő
a szürke köveken
lobognak
a fahasábként
egymásra dobált
szuvas házak
s mind feketébb
mind keményebb a gondolat
az olvadó időben

Róma, 1966

Soós Vincéné

Emlékek

A szerkesztőség napi postája között szokatlanul nagy alakú borítékot találtunk. Felőlé Soós Vincéné, a Szegedi Orvostudományi Egyetem hivatalsegége. A boríték tartalma kisregény, a 45 éves dorozsmai asszony önéletrajza. Címe: Életem. A történet maga sokszor megírt: a Horthy-korszak proletárnyomora, a világháborús szenvedések ki tudja hányféle feldolgozásban kerültek már az olvasó kezébe. Mégis az itt újraéledő sorok — a személyes élmények hitelességével erősödve — elgondolkodtatónak elevenítenek fel egy korszakot. Jól tudjuk, Soós néni évek hosszú során át, téli éjszakákon, sötétbe nyúló nyárdeutánokon írt sok-sok gondolat, lemondással, olykor bizony kudarcokkal vállalt munkája sok-sok kíváncsival hagyta maga után. Az igyekezet és az életút eleven hatása azonban ide óhajtja ennek az írásnak néhány fejezetét.

Prológus

Most, amikor évek távlatából tekintek vissza a múltba, és emlékezem fonálán idézem fel életem történetét, egyre inkább érzem, milyen gyarló materiára bízam magamat.

Hányszor nekilendültem e sorok megírásának, hány-szor és hogyan vívódtam önmagammal, nem találok rá kellő kifejezést. Ha elgondolom, mint tornyosultak egymás fölé az évek, mint fordult ki sarkából a világ, mi minden történt bennünk és velünk e dülő és teremő évtizedek során; csodálkozom, hogy élek. A sors úgy hozta, hogy megérjem ezt a korszakot. Ezt a csodálatos korszakot.

Minden lehetséges ma már, csak az nem, hogy visszaterjén, ami volt. Ez az írásmom érő szeretne beszélni. Szólni képességem szerint. Csak olyan történetet mondhatok el, amilyen tölem telik; olyan okosat, igazat vagy balgát, amilyenek magunk is vagyunk. Ilyen érzések közt írtam meg életem történetét. Tudom, óriások útját kellett volna bejárnom, de még a magamét is nehéz volt újra bejárnom. Nagyon nehéz!

A kutyacseléd

A kulcs kétszer fordult a ház ajtajában. Beérkezésem percében körülfogtak a kutyák, örömlüknek oly módon adtak kifejezést, hogy körülzágáztak, mint valami dögöt. Felugráltak ruhámra, nyaldostak kezeimre, egyszerűen barátkoztak.

Anyám pénze

Sohasem beszélünk házasságról, nem is gondoltam még a férjhezmenésre. Nem voltak mögöttem nagy szerelemek, kalandok, csak játékos álmokat szövegettem meg,